

Hankesuunnittelun ihmisoikeusperustaisuuden tarkistuslista

Hankkeen suunnittelu ja toteuttaminen ihmisoikeusperustaisesti merkitsee suunnitteluprosessin läpiviemistä askel askeleelta osallistavasti. Suomen UNICEFin laatimassa ihmisoikeusperustaisen hanketyön manuaalissa nämä hankesuunnitteluprosessin eri vaiheet kuvataan yksityiskohtaisesti (kts. Hausen & Launiala, 2015).

Tässä tarkistuslistassa on joukko kysymyksiä, jotka tekevät näkyväksi ihmisoikeusperustaisen suunnittelun ja tukevat sitä, että hanke on suunniteltu mahdollisimman hyvin noudattaen ihmisoikeusperustaisuuden periaatteita. Kysymykset auttavat nostamaan ihmisoikeusperustaisuuden kannalta kriittisiä kysymyksiä tarkasteluun suunnittelun eri vaiheissa. Listan kysymysten kunnollinen ymmärtäminen vaatii hyvää pohjatietoa ihmisoikeusperustaisuudesta.

Hankkeen suunnitteluvaiheessa ei aina ole mahdollista tehdä jokaista vaihetta kattavasti ja syvällisesti, eikä kaikkiin kysymyksiin välttämättä löydy vastauksia, mutta jo niiden pelkkä kysyminen auttaa matkalla kohti kestävämpää hanketta. Ja vaikka aina ei pystyttäisi toimimaan ihmisoikeusperustaisuuden ideaalin mukaan, ovat poikkeamat tästä ideaalista hyvä perustella itselleen ja muille asianomaisille. Toisaalta tämä lista ei myöskään ole tyhjentävä. Vaikka kaikkiin kysymyksiin pystyttäisiin vastaamaan, ei se välttämättä takaa hankkeen ihmisoikeusperustaisuutta, sillä jokainen hanke on erilainen ja synnyttää myös tämän listan ulkopuolisia haasteita ihmisoikeusperustaisuudesta.

Tarkistuslistan kysymykset on jaoteltu hankesuunnitelman eri vaiheiden mukaiseen järjestykseen. Viimeisessä kappaleessa on erityisesti hankkeen osallistavuuteen liittyviä kysymyksiä, sillä osallistavuuteen liittyvät periaatteet ovat usein erityisen haastavia käytännön hankesuunnittelussa ja toteutuksessa. Perusteellinen suunnitteluprosessi luo pohjan menestykselle hankkeelle.

Merkitse kohta vastatuksi, jos hankkeessasi on pystytty kattavasti vastaamaan esitettyyn kysymykseen ihmisoikeusperustaisuuden periaatteita noudattaen.

1. Tilanneanalyysi

- Onko tilanneanalyysissä käyty läpi hankkeen kannalta relevantit lainvoimaiset ihmisoikeusvelvollisuudet ja yhdistetty ne tarkastelun kohteena oleviin kehitysongelmiin?
- Onko selvitetty mitä kansainväliset ihmisoikeussopimuksia valvovat elimet ovat raportoineet maan ihmisoikeustilanteesta?
- Onko tiedossa miltä osin kansallinen lainsäädäntö on ristiriidassa kansainvälisten sopimusten ja velvoitteiden kanssa?
- Selviääkö analyysistä onko kansallisen lainsäädännön ja käytännön välillä ristiriitoja ihmisoikeuskysymyksissä?
- Onko selvitetty löytyykö valtiosta toimivia oikeuskäytäntöjä ihmisoikeusrikkomusten selvittämiseksi?
- Onko selvitetty millä tavalla kansallinen lainsäädäntö tai menettelytavat voivat rajoittaa hankkeen toimintamahdollisuuksia?

- Selviääkö toimintanalyysistä soveltuuko hanke tavoitteineen ja menetelmineen paikalliseen toimintaympäristöön?
- Onko selvitetty minkälaiset mahdollisuudet ihmisillä on osallistua itseään koskevaan yhteiskunnalliseen päätöksentekoon?
- Onko selvitetty mitä mahdollisia riskejä hankkeeseen sisältyy sen kohteena olevien yhteisöjen kannalta?
- Onko tilanneanalyysissä analysoitu mahdollisuus ihmisoikeustilanteen parantumiseen pitkällä aikavälillä?

2. Syysuhdeanalyysi

- Onko syysuhdeanalyysin pohjana käytetty tilanneanalyysissä havaittuja puutteita ihmisoikeuksien toteutumisessa ja tietoja toimintaympäristöstä?
- Selviääkö analyysistä miten ihmisoikeusongelmat ilmenevät kohteena olevissa yhteisöissä?
- Selviääkö analyysistä mitkä ovat kohteena olevien ihmisoikeusongelmien välittömät syyt?
- Selviääkö analyysistä mitkä ovat ihmisoikeusongelmien taustasyyt välittömien syiden takana?
- Selviääkö analyysistä mitkä rakenteelliset ongelmat aiheuttavat ihmisoikeusongelmien taustasyyt?
- Onko osallistavaa syysuhdeanalyysia käytetty apuna ongelmien tiedostamisen lisäämisessä yhteisöissä?
- Onko syysuhdeanalyysin pohjalta pystytty muodostamaan kokonainen kuva ihmisoikeusongelmien syiden verkostosta?

3. Roolianalyysi

- Onko roolianalyysin pohjana käytetty syysuhdeanalyysissä tunnistettua ihmisoikeusongelmien taustalla olevaa eritasoisten syiden verkostoa?
- Onko roolianalyysissä tunnistettu kaikki ne oikeuksienhaltijat joita havaitut ihmisoikeusongelmat koskettavat?
- Selviääkö roolianalyysistä mitkä vastuutahot ovat oikeuksien toteutumisen kannalta välttämättömiä?
- Selviääkö roolianalyysistä miten oikeuksienhaltijoiden ja vastuutahojen keskinäiset suhteet rakentuvat suhteessa kohteena oleviin ongelmiin?
- Onko roolianalyysissä hahmoteltu koko vastuiden ja oikeuksien verkosto, jossa jokaiselle oikeudelle on löydetty relevantit vastuutahot paikallistasosta valtionhallintoon asti?
- Onko kaikille toteutumattomille oikeuksille löydetty siitä vastuussa olevat vastuutahot?
- Onko roolianalyysissä kiinnitetty erityisesti huomioita muita ryhmiä heikommassa asemassa oleviin ihmisiin, kuten lapsiin, naisiin, vammaisiin, seksuaalivähemmistöihin ja muihin yhteiskunnallisesti vaikeassa asemassa oleviin ihmisiin?

- Onko roolianalyysissa käytetty hyväksi kaikkien ryhmien asiantuntijuutta omasta asemastaan, mahdollisuuksistaan, vastuistaan ja oikeuksistaan?

4. Kapasiteettianalyysi

- Onko kapasiteettianalyysi rakennettu roolianalyysissa identifioidun suhteiden verkoston pohjalta?
- Selviääkö kapasiteettianalyysistä mitkä kapasiteettiaukot estävät oikeuksienhaltijoita vaatimasta oikeuksiensa toteutumista?
- Selviääkö kapasiteettianalyysistä mitkä kapasiteettiaukot estävät vastuutahoja kunnioittamasta velvollisuuksiaan suhteessa oikeuksienhaltijoihin?
- Selviääkö kapasiteettianalyysistä mitkä kapasiteettiaukot estävät vastuutahoja vaatimasta oikeuksiaan suhteessa toisiin vastuutahoihin ja millä tavalla tämä estää heitä toteuttamasta omia vastuitaan suhteessa oikeuksienhaltijoihin?
- Onko analyysissa kaikkien toteutumattomien oikeuksien syyt yhdistetty oikeuksienhaltijoiden ja vastuutahojen kapasiteettiaukkoihin?
- Onko erilaiset kapasiteettiaukkojen taustalla olevat syyt jaoteltu strategioiden identifioimista varten perustellusti esim.:
 - Vastuuseen, motivaatioon ja johtajuuteen liittyvät syyt
 - Auktoriteetin puutteeseen liittyvät syyt
 - Puutteellisiin resursseihin liittyvät syyt
 - Päätöksentekokykyyn liittyvät syyt
 - Kommunikoinnin puutteellisuuteen liittyvät syyt

5. Toteutettavissa olevien strategioiden ja toimintojen tunnistaminen

- Tähtäävätkö valitut strategiat ja toiminnot ihmisoikeusperiaatteiden ja standardien toteutumiseen?
- Ovatko strategiat ja interventiot valittu kapasiteettianalyysissa identifioitujen kapasiteettiaukkojen pohjalta?
- Onko kaikkien valittujen strategioiden päämääränä kapasiteettiaukkojen korjaaminen?
- Ovatko strategiat ja interventiot valittu niin että saavutetaan mahdollisimman suuri kehitysvaikutus?
- Onko valinnoissa huomioitu toteuttavan tahon osaamisen erityisalueet suhteessa muihin mahdollisiin toimijoihin alueella tai kohteena olevan ihmisoikeusongelman kannalta?
- Onko strategioissa ja toiminnoissa varmistettu heikommassa asemassa olevien tasavertaiset mahdollisuudet osallistua ja päästä nauttimaan hankkeen tuomista mahdollisuuksista?
- Tähtäävätkö valitut strategiat oikeuksienhaltijoiden ja vastuutahojen voimaannuttamiseen?

6. Yhteistyöanalyysi

- Onko yhteistyöanalyysissa selvitetty mahdollisuudet yhteistyöhön samalla alueella toimivien muiden järjestöjen ja merkittävien toimijoiden kanssa?
- Onko yhteistyöanalyysissa selvitetty mahdollisuudet yhteistyöhön samojen ihmisoikeusongelmien parissa suoraan tai välillisesti toimivien järjestöjen tai muiden toimijoiden kanssa?
- Miten varmistetaan, ettei hankkeessa tehdä tarpeettomia päällekkäisiä toimintoja suhteessa muihin samalla sektorilla työskentelevien toimijoiden kanssa?
- Miten huolehditaan siitä että hankkeen kohteena olevissa yhteisöissä ymmärretään eri toimijoiden suhde toisiinsa sekaannusten välttämiseksi?

7. Seuranta ja arviointi

- Arvioidaanko hankkeen kykyä saavuttaa paras mahdollinen vaikutus kohteena olevien ihmisten oikeuksien toteutumiseen?
- Miten varmistetaan että hanke noudattaa keskeisiä ihmisoikeusperiaatteita?
- Käytetäänkö hankkeen arvioinnissa hyväksyty toimiviksi havaittuja ihmisoikeusindikaattoreita?
- Painotetaanko seurannassa ja arvioinnissa oikeuksienhaltijoiden ja vastuutahojen kapasiteettiaukkojen pienentymisen toteutumista suhteessa alkutilanteeseen?
- Jos hankkeeseen sisältyy palveluiden, tuotteiden tai informaation tarjoamista, miten varmistetaan että saatavuuden, saavutettavuuden, hyväksyttävyyden ja laadun kriteerit täyttyvät?
- Onko hankkeen arvioinnin pohjalla olevat tavoitteet asetettu asianomaisia kuunnellen?
- Kun hankkeen arvioinnin pohjaksi kerätään tietoa yhteisöistä, tiedotetaanko yhteisöjä tämän tiedon käyttötarkoituksista ja sen pohjalta tehdyistä tuloksista?
- Seurataanko hankkeessa erikseen haavoittuvien ryhmien oikeuksien toteutumista?
- Seurataanko osallistavuuden ja muiden periaatteiden toteutumista kaikissa hankkeen vaiheissa?
- Käytetäänkö seurannan ja arvioinnin tukena kaikkea relevanttia olemassa olevaa informaatiota hankkeen kohteena olevasta alueesta ja ihmisistä?
- Arvioidaanko hankkeen vaikutukset kaikkien kohderyhmien osalta sekä lyhyellä että pitkällä aikaperspektiivillä?
- Tiedotetaanko arvioinnin ja seurannan tuloksista kattavasti hankkeen kohteena olevissa yhteisöissä?

Hankkeen osallistavuus

- Mitä askeleita on otettu osallistuvuuden toteutumiseksi ja syrjinnän ehkäisemiseksi tilanneanalyysin valmistelussa?
- Ovatko asianomaiset päässeet osallistumaan syysuhdeanalyysissa identifioitujen ongelmien ja syiden määrittelyyn?

- Onko roolianalyysi suunniteltu yhdessä oikeuksienhaltijoiden ja vastuutahojen kanssa jotta yhteisymmärrys eri rooleista saavutetaan?
- Onko kapasiteettianalyysi valmisteltu yhdessä asianomaisten kanssa ja synnytetty yhteisymmärrys oikeuksienhaltijoiden ja vastuutahojen kapasiteettipuutteista eri tasoilla?
- Ovatko toiminnot ja strategiat valittu oikeuksienhaltijoita ja vastuutahoja osallistaen?
- Millä tavalla oikeuksienhaltijat ja vastuutahot osallistuvat seurannan ja arvioinnin toteuttamiseen ja informaation keräämiseen?
- Miten heikommassa asemassa olevien tasavertaisista osallistumismahdollisuuksista pidetään huolta hankkeessa?
- Miten erilaisten ryhmien erot vaikutusmahdollisuuksissa on huomioitu hankkeen suunnittelussa ja toteutuksessa?
- Pyrkikö hanke vähentämään eriarvoisuutta kohteena olevissa yhteisöissä?
- Miten hankkeessa varmistetaan että mahdollisuus osallistua on järjestetty niin että siihen sisältyy aito vaikuttamismahdollisuus hankkeen sisältöön ja käytäntöihin?
- Tiedotetaanko vaikutusmahdollisuuksista realistisesti ja läpinäkyvästi yhteisöissä?

Lähteet

Hausen, Anton & Launiala, Annika (2015) *Introduction to the human rights based approach*. Helsinki: Finnish Committee for UNICEF. Saatavilla:

https://unicef.studio.crasman.fi/pub/public/pdf/HRBA_manuaali_FINAL_pdf_small2.pdf

Lundström Sarelin, Alessandra & Mustaniemi-Laakso, Maija (2006) *Ihmisoikeusperustainen kehitysyhteistyö –workshop: Ihmisoikeusperustaisen kehitysyhteistyöprojektin suunnittelu*. Teoksessa Kaila, Tiina & Rajavuori, Anna (toim.) *Ihmisoikeusperustainen kehitysyhteistyö –seminaarijulkaisu*. Helsinki: Cosmoprint, 95 – 110.

UNFPA & Harvard School of Public Health (2010), *HRBA Checklist of Questions*. In: *A Human Rights-Based Approach to Programming: Practical Implementation Manual and Training Material*. Saatavilla: <http://www.unfpa.org/resources/human-rights-based-approach-programming>